

Znaczenie komunikacji niewerbalnej nauczycieli akademickich w opinii studentów studiów stacjonarnych (komunikat z badań)

Od nauczyciela, w tym również akademickiego, oczekuje się dostarczenia uczniom i studentom narzędzi do skutecznego przekazu funkcjonalnej wiedzy i opanowania przez nich sprawności adekwatnych do kognitywnej cywilizacji współczesności. Dlatego szczególną uwagę przywiązuje się do umiejętności porozumiewania się. Najczęściej jednak komunikowanie się jest postrzegane w aspekcie posługiwania się językiem jako środkiem słownego porozumiewania. Jednak nie bez znaczenia jest wykorzystanie kanału komunikacji niewerbalnej, czyli „języka ciała”, zwłaszcza mimiki twarzy, gestykulacji i postawy ciała¹. Z reguły obie te formy występują jednocześnie, uzupełniając się. Jednak, jak podkreślają różni autorzy (M. Argyle, W. Domachowski, J. Johson), w funkcjonowaniu społecznym ludzi komunikacja niewerbalna jest tak samo ważna, a niekiedy nawet ważniejsza od werbalnej. Nikt z teoretyków nie ma dziś wątpliwości co do wagi tej dziedziny, różnice dotyczą jedynie stopnia jej ważności. Komunikowanie niewerbalne jest uzupełnieniem i wzmocnieniem bezpośredniego, ustnego porozumiewania werbalnego, z którym jest nierozzerwalnie związane. Ze względu na przeplatanie i uzupełnianie komunikatów werbalnych, nie da się uniknąć, czy też zignorować tych drugich, tym bardziej, że słowny komponent w konwersacjach bezpośrednich stanowi mniej niż 35%, a jak twierdzi amerykański profesor psychologii R. Briedwhistell 65% informacji, czyli aż 2/3 komunikatów przekazywanych jest właśnie kanałem niewerbalnym². Należy pamiętać o tym, że efektywność procesu edukacyjnego, który sam w sobie jest procesem komunikowania, bez względu na poziom i sposób porozumiewania, zależy właśnie od dwóch podstawowych form: komunikowania werbalnego i komunikowania niewerbalnego. Tak więc powody, dla których należy zwrócić szczególną uwagę na umiejętności komunikacyjne nauczycieli, w tym również akademickich, są oczywiste.

Student jako uczestnik procesu edukacyjnego ma prawo do dokonywania oceny owego procesu w zakresie nie tylko wartości dydaktycznej poszczególnych metod nauczania, stosowanych przez nauczyciela akademickiego, optymalizacji efektywności stosowanych środków dydaktycznych, form organizacyjnych nauczania, rzetelności w spełnianiu zadań towarzyszących zajęciom dydaktycznym, ale i sposobu komunikowania³. Należy mieć świadomość, że w procesie ogólnie pojmowanego komunikowania się, komunikacja niewerbalna skupia w sobie dwojakiego rodzaju znaczenie. Z jednej strony może usprawniać lub zakłócać proces kierowania grupą studentów podczas zajęć, wzmacniać zainteresowanie przekazywanymi treściami lub je osłabiać. Z drugiej strony jest ważnym czynnikiem, de-

¹ W. Domachowski, S. Kowalik, J. Miluska. *Z zagadnień psychologii społecznej*, Warszawa 1984, s. 78.

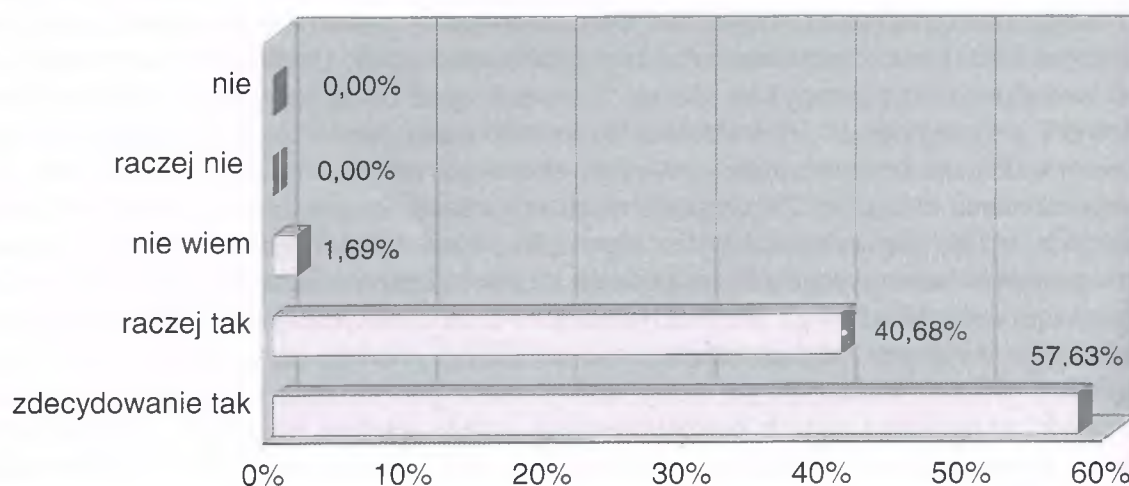
² A. Pease, *Język ciała*. Kraków 1997, s. 12.

³ G. Polok, K. Wachstiel, *Asystenckie Warsztaty Pedagogiczne jako element doskonalenia jakości procesu dydaktycznego w Akademii Ekonomicznej w Katowicach*, [w:] *Uczelnia oparta na wiedzy*, T. Gołębiowski, M. Dąbrowski, B. Mierzejewska (red.), Warszawa 2005, s. 187.

cydującym o atmosferze panującej w sali i emocjach przeżywanych przez uczniów i studentów. Komunikacja niewerbalna nauczyciela akademickiego, będąca między innymi wyznacznikiem jego postaw i uczuć (według M. Argyle), pojawia się w zachowaniach i zdarzeniach, mających miejsce podczas prowadzonych zajęć. Pomaga dostrzec i poznać stosunek nauczycieli do studentów, ułatwia ich wzajemne kontakty interpersonalne i oddziałuje na określone zachowania.

Aby przekonać się, czy zdaniem osób, uczestniczących w zajęciach prowadzonych przez nauczyciela akademickiego, komunikacja niewerbalna ma rzeczywiście tak duże znaczenie, zwrócono się o opinie do 159 studentów. W ramach badań ankietowych na temat populacji nauczycieli akademickich wypowiedzieli się studenci Wydziału Pedagogiki i Psychologii UKW w Bydgoszczy.

Celem badania było m.in. uzyskanie odpowiedzi na pytanie, czy studenci dostrzegają elementy komunikacji niewerbalnej wysyłane przez nauczycieli podczas zajęć oraz czy komunikacja niewerbalna nauczyciela akademickiego oddziałuje na studentów odbywających zajęcia na danym roku studiów (wykres 1).

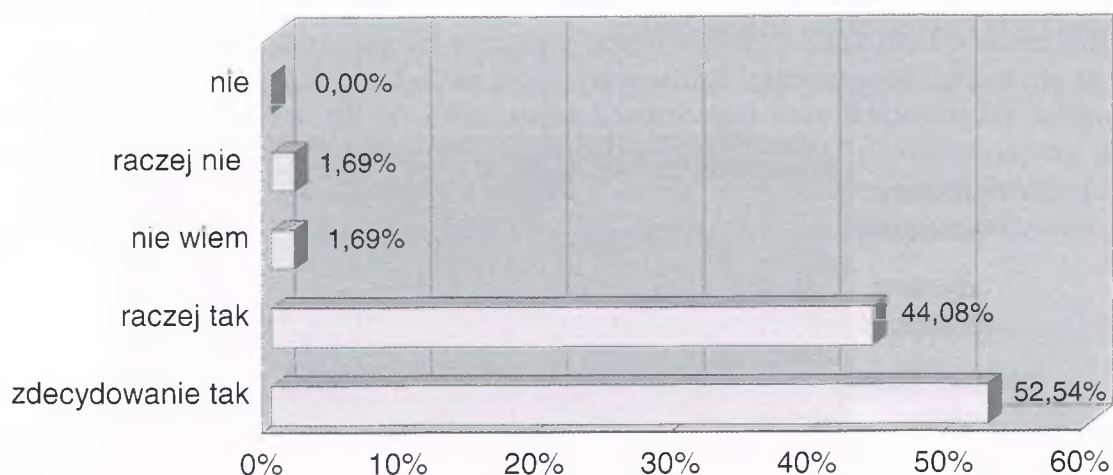

Wykres 1. Dostrzeganie niewerbalnych komunikatów nauczyciela akademickiego przez studentów podczas zajęć w opinii studentów

Znaczna grupa badanych, bo aż 57,63% zadeklarowało, że zdecydowanie zwracają uwagę na gesty, miny i inne elementy komunikacji niewerbalnej swoich nauczycieli, a 40,68% studentów uznało, że raczej dostrzegają mowę ciała wykładowców. W grupie ankietowanych 1,69% nie potrafiło odpowiedzieć na pytanie, czy zauważają miny, gesty lub pozę swojego nauczyciela, nikt nie zaznaczył odpowiedzi „raczej nie” i „nie”. Analiza opinii respondentów jednoznacznie wskazuje na dostrzeganie przez studentów komunikatów niewerbalnych wysyłanych przez nauczycieli akademickich w czasie zajęć, co w sumie potwierdziło aż 98,31%. Ale czy mowa ciała ma dla nich znaczenie? Logika nakazywałaby przypuszczać, że tak, a przypuszczenie to potwierdzają kolejne opinie respondentów.

Opinia dotycząca oddziaływania komunikacji niewerbalnej na proces dydaktyczno-wychowawczy została potwierdzona prawie przez całą grupę badanych studentów

(96.62%). Fakt, że niewerbalne komunikowanie się nauczyciela podczas zajęć zdecydowanie ma znaczenie podkreśliło 52,54% respondentów. 44,08% uważa, że mowa ciała wykładowców raczej ma znaczenie, a jedynie 1,69% studentów jest zdania, że raczej nie ma znaczenia. Także 1,69% studentów nie zajęło żadnego stanowiska w podjętej dyskusji (wykres 2).

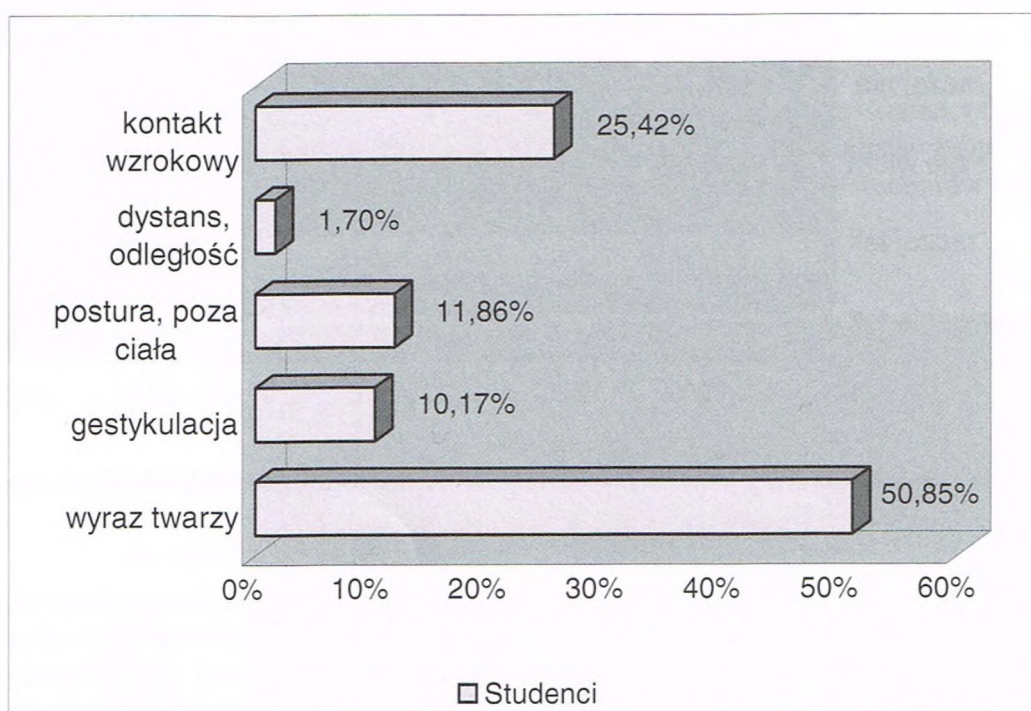
Wykres 2. Znaczenie komunikacji niewerbalnej nauczyciela akademickiego dla studentów w ich opinii

Komunikowanie się na uczelni przebiega głównie w sformalizowanej postaci wykładów, ćwiczeń, laboratoriów, podczas których student ma ograniczoną szansę przedstawienia własnych interpretacji ról, w związku z czym częściej odgrywa rolę odbiorcy niż nadawcy. Obserwuje więc i dostrzega poszczególne elementy komunikacji niewerbalnej, którymi posługują się nauczyciele akademicy podczas zajęć. Chcąc uzyskać odpowiedź na pytanie, które z nich odgrywają większą rolę w procesie komunikowania, na które studenci zwracają uwagę w pierwszej kolejności, poproszono studentów o wyrażenie opinii (wykres 3). Spośród pięciu grup komunikacji niewerbalnej, którymi posługują się nauczyciele, najwięcej, bo aż 50,85% studentów wskazało wyraz twarzy nauczyciela. 25,42% badanych podkreśliło kontakt wzrokowy, 11,86% studentów na postawę ciała nauczyciela, 10,17% respondentów zwróciło uwagę na gestykulację rąk, a zaledwie 1,70% na dystans i przestrzeń dzielącą ich od nauczyciela.

Studenci stworzyli także ranking tychże elementów według kolejności ich ważności od miejsca pierwszego do piątego. Okazało się, że najpierw zwracają uwagę na wyraz twarzy (1,78), następnie sklasyfikowali kontakt wzrokowy (2,43). Na trzecim miejscu w ich opinii znalazła się gestykulacja (3,24), a na kolejnych postawę ciała (3,25) oraz dystans, przestrzeń interpersonalna (4,98). Zauważa się tu wahania między większym znaczeniem postawy ciała a gestykulacją.

W celu zapoznania się z opinią badanych studentów na temat wpływu komunikacji niewerbalnej, poproszono ich o stworzenie hierarchii ważności tych elementów procesu edukacyjnego (tabela 1), na które mowa ciała wykładowców oddziałuje w pierwszej kolejności. W związku z powyższym otrzymano następujące wyniki ich wypowiedzi.

W ogólnym podsumowaniu rankingowym, w pierwszej kolejności, niewerbalna komunikacja nauczyciela wpływa na samopoczucie studentów oraz atmosferę panującą podczas zajęć. Jest ona w dużej mierze wynikiem oddziaływania komunikacji niewerbalnej nauczyciela, która wyraża jego postawę, opinie, emocje i samopoczucie danego dnia. Głosowało za tym 50,85% badanych osób. 37,29% uważało, iż jest to drugi spośród zaproponowanych element, na który wpływają sygnały niewerbalne wysyłane przez nauczycieli, natomiast 11,86% było zdania, że mowa ciała w najmniejszym stopniu oddziałuje na samopoczucie respondentów podczas zajęć.

Wykres 3. Znaczenie poszczególnych grup komunikacji niewerbalnej nauczycieli dla studentów w ich opinii

Na drugim miejscu w rankingu znalazło się oddziaływanie komunikacji niewerbalnej nauczyciela na zachowanie studentów wobec niego, łączące ich relacje, nastawienie do przedmiotu, który wykłada. 33,90% studentów umieściło ten element na drugim miejscu, tyle samo na trzecim miejscu. Natomiast 32,20% respondentów ulokowało je na pierwszym miejscu, co po przeprowadzonym rangowaniu dało pozycję drugą.

W najmniejszym stopniu, zdaniem studentów, mowa ciała nauczyciela akademickiego decyduje o dydaktycznej efektywności ich wspólnego działania w trakcie lekcji. W związku z tym za trzecim miejscem głosowało 54,24%, 28,81% lokowało go na drugim miejscu, a zaledwie 16,95% optowało za pierwszą pozycją. W ogólnej klasyfikacji na trzecim miejscu w hierarchii ważności znalazło się właśnie oddziaływanie wysyłanych przez nauczyciela sygnałów niewerbalnych na zaangażowanie studentów w efektywną pracę w trakcie zajęć.

Jak wiadomo, wykonywanie pewnych zawodów służy lepszemu posługiwaniu się komunikacją niewerbalną. Najwyższe miejsce zajmują pod tym względem aktorzy, następnie badacze zachowań niewerbalnych oraz osoby, które zajmują się badaniem twór-

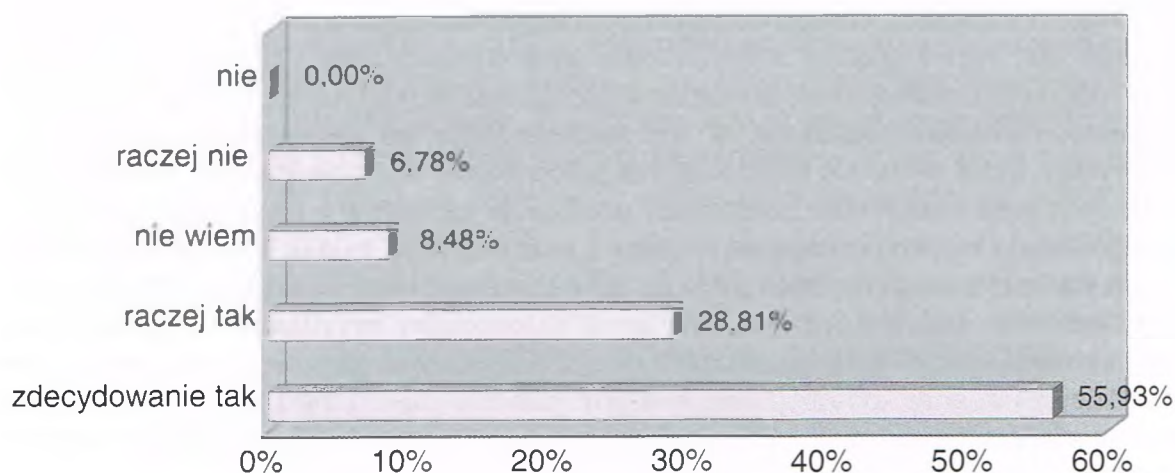
czości. Znacząco gorsze wyniki osiągają w tym sposobie komunikowania się psychologowie kliniczni i studenci. Zastanawiającym, a raczej alarmującym jest fakt, iż jedni i drudzy są jednak pod tym względem zdecydowanie lepsi od nauczycieli⁴. Dlatego od pewnego czasu nieustannie podkreśla się konieczność kształcenia przyszłych nauczycieli w zakresie umiejętności komunikowania się, w tym niewerbalnego, co zaowocowało przekazywaniem tychże treści w trakcie realizowanych przedmiotów w czasie studiów. Podczas prowadzonych zajęć nauczyciele akademicy przekonują studentów o niebagatelnym znaczeniu tego kanału komunikowania się w pracy z uczniami. Czy jednak sami poddani ocenie swoich studentów mogą nie mieć sobie nic do zarzucenia? Interesującym wydało się zapytanie studentów, jaka jest ich opinia na temat konieczności weryfikacji wiedzy na temat komunikowania niewerbalnego nauczycieli akademickich w procesie edukacyjnym, aby w bardziej świadomy sposób posługiwali się podczas zajęć mową ciała? Interpretacja uzyskanych wyników badań wydaje się nie być konieczna, gdyż liczby mówią same za siebie.

Tabela 1. Hierarchia ważności oddziaływania komunikacji niewerbalnej w opinii studentów

Lp.	Oddziaływanie komunikacji niewerbalnej	Ocena oddziaływania komunikacji niewerbalnej (%)			Ocena rang.	Klasyfikacja
		I miejsce	II miejsce	III miejsce		
1	Panująca w sali atmosfera i samopoczucie studentów podczas zajęć	50,85	37,29	11,86	1,610	I
2	Zachowanie studentów wobec nauczyciela, wzajemne relacje	32,20	33,90	33,90	2,017	II
3	Zaangażowanie studentów, efektywna praca podczas zajęć	16,95	28,81	54,24	2,373	III

Według opinii studentów nauczyciele akademicy powinni zdecydowanie zweryfikować swoją wiedzę na temat zachowań niewerbalnych (55,93%), raczej powinni to uczynić zdaniem 28,81% respondentów. Jednak spośród ogółu populacji 8,48% studentów nie potrafiło zająć konkretnego stanowiska w powyższej kwestii. 6,78% uznało, że raczej nie istnieje potrzeba zmiany zachowań niewerbalnych nauczycieli, jednak żaden ze studentów nie uznał, że wiedza nauczycieli przekładająca się na komunikowanie niewerbalne podczas zajęć nie wymaga żadnej weryfikacji.

⁴ H. Sęk (red.), *Spółeczna psychologia kliniczna*, Warszawa 2003, s. 437.

Wykres 4. Potrzeba weryfikacji wiedzy z zakresu kształcenia komunikacji niewerbalnej nauczycieli akademickich w opinii studentów

Studenci potrafią bardzo wnikliwie oceniać różne sytuacje, zachowania, nastawienia swoich nauczycieli na podstawie dodatkowego źródła cennych informacji, jakim jest mowa ciała. Nauczyli się tego przez kilka lat obserwacji swych nauczycieli dzięki miłym lub niemiłym doświadczeniom i przeżyciom. Z reguły bywa tak, że słowa nauczyciela zawierają głównie odniesienie do problemów i rzeczowych tematów podejmowanych w trakcie zajęć, podczas gdy zachowania niewerbalne odnoszą się do stosunku względem studentów, zawierając ocenę istniejącego układu interpersonalnego między nimi. W tym miejscu należałoby podkreślić, że studenci, wypowiadając się na temat komunikacji niewerbalnej nauczyciela opisywali, jak sami zadeklarowali w 49,15% tego, którego lubią i szanują, w 38,99% nauczyciela, który jest im obojętny, a zaledwie w 11,86% wyrażali opinie na temat nauczyciela, który jest przez nich nielubiany. Należałoby więc przypuszczać, że opinie studentów na temat wykładowców nie są podyktowane niechęcią, brakiem szacunku czy też brakiem sympatii, dlatego nawet negatywne opinie należy przyjąć jako wiarygodne i obiektywne. Nauczyciel, bez względu na to, na jakim poziomie realizuje proces edukacyjny, jeśli będzie posiadał umiejętność niewerbalnego komunikowania się, będzie świadomy oddziaływania językiem własnego ciała na studentów, będzie dysponował większymi możliwościami zainteresowania ich nauką, wzbudzenia w nich aktywności do uczestniczenia w procesie własnego rozwoju, nawiązania z nimi partnerskich relacji, wykształcenia w nich korzystnych cech, umiejętności, w tym również umiejętności skutecznego i kontrolowanego porozumiewania się z innymi ludźmi, ale przede wszystkim będzie stwarzał atmosferę życzliwej, przyjaznej, a tym samym owocnej współpracy.

Przedstawione powyżej dane stanowią jedynie fragment przeprowadzonych w większym zakresie badań. Autorka powyższego artykułu dokonała również analizy wybranej grupy elementów komunikacji niewerbalnej, którą posługują się nauczyciele akademicy podczas prowadzenia zajęć, w celu określenia okoliczności, w których się one pojawiają oraz dokonania próby interpretacji oddziaływania tychże elementów komunikacji niewerbalnej na studentów, w ich własnej opinii. Niestety ze względu na ograniczenia, nie było możliwości kompleksowego zaprezentowania ich w powyższym

opracowaniu. Jednak zasygnalizowanie tematu powinno skłonić nauczycieli akademickich nie tylko do zwracania uwagi na kształcenie przyszłych nauczycieli w zakresie komunikacji niewerbalnej oraz do oceny wykwalifikowanych nauczycieli, ale przede wszystkim powinno stać się przyczynkiem do głębszej refleksji na temat nas samych i tego jak postrzegają nas w tym zakresie studenci, w myśl powiedzenia: „przykład powinien iść od góry”.

Bibliografia

- Domachowski W., Kowalik S., Miluska J., *Z zagadnień psychologii społecznej*, Warszawa 1984.
Gołębiowski T., Dąbrowski M., Mierzejewska B. (red.), *Uczelnia oparta na wiedzy*, Warszawa 2005.
Pease A., *Język ciała*, Kraków 1997.
Sęk H. (red.), *Spoteczna psychologia kliniczna*, Warszawa 2003.